

FACTITIVE AND CAUSATIVE CONSTRUCTIONS IN THE CONTEMPORARY FRENCH FICTIONAL TEXT

Filonenko N.G.

Kyiv National Linguistic University,

Spanish and French Philology Department, Associate Professor

ФАКТИТИВНІ ТА КАУЗАТИВНІ КОНСТРУКЦІЇ У СУЧАСНОМУ ФРАНЦУЗЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ПРОЗОВОМУ ТЕКСТІ

Філоненко Н.Г.

Київський національний лінгвістичний університет,

Доцент кафедри іспанської та французької філології.

Abstract

The article deals with syntax constructions of the contemporary French fictional text. Syntactic conceptual and dynamic data of factitive and causative constructions given in the article prove that the text is formed according to the principle of symmetry. It is established that at different levels of text structuring dynamic characteristics of the factitive and causative constructions are not similar.

Key words: syntactical construction, the order of words, subject, predicate, system, symmetry.

Анотація

У статті досліджено синтаксичні конструкції сучасного французького художнього прозового тексту. Наведені у статті синтаксичні концептуальні та динамічні дані фактивних та каузативних конструкцій доводять симетричний принцип його формування. Встановлено, що на різних рівнях структурування художніх творів динамічні характеристики фактивних та каузативних конструкцій не є подібними.

Ключові слова: синтаксична конструкція, порядок слів, підмет, присудок, система, симетрія.

Постановка проблеми. Художній текст, як один з видів писемного мовлення процесуально відрізняється від усного мовлення а конструювання письмового художнього тексту з авторського внутрішнього тексту є особливим когнітивним процесом, у якому важливу роль відіграє авторський вибір мовних одиниць, зокрема й синтаксичних. Ж. Петіто наполягає на тому, що синтаксис є справжнім і первинним лінгвокогнітивним матеріалом, а синтаксичним одиницям властивий концептуальний зміст [1, р. 108]. Тому, розвідка синтаксису художнього тексту у когнітивному та системно-структурному аспектах уможлиблює виявлення співвідношення між мовленнєвими і мовними явищами

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Сучасні синтаксичні дослідження французького тексту у когнітивному ракурсі висувають на перший план теорію фігуративного синтаксису про вербалізацію синтаксичними одиницями мови немовного буття людини [2, р. 3–4] і переконливо свідчать про швидкий розвиток когнітивного та лінгвосинергетичного підходів як у германістиці [3; 4], так і у романістиці [5; 6], а поєднання цих двох аспектів є актуальним та започатковує новітню галузь у лінгвістиці "когнітивну лінгвосинергетику" [7].

Виокремлення невирішених раніше частин проблеми. Якщо лінгвосинергетичні та когнітивні дослідження англomовних та франкомовних поетичних текстів проводяться у романістиці та германістиці, то особливості художніх прозових текстів допоки є недостатньо висвітленими. Неясною також лишається роль певних типів синтаксичних одиниць, зокрема фактитивних та каузативних конструкцій у вербалізації концептів.

Метою статті є окреслення динамічних і когнітивних характеристик фактитивних та каузативних конструкцій для поглиблення наукового знання про синтаксичну організацію сучасного французького художнього прозового тексту і виявлення закономірностей його організації.

Виклад основного матеріалу. Головною синтаксичною конструкцією французької мови є підмет + присудок, на основі якої при аналізі текстів

творів сучасних французьких авторів ми віднайшли такі найуживаніші загальні її варіанти: підмет + присудок з нульовим зв'язком; підмет + присудок + дієслово в інфінітиві; підмет + присудок + додаток; підмет + присудок + прислівник; підмет + присудок + атрибут; підмет + присудок + інфінітивна підрядна пропозиція (фактитивна або каузативна конструкції); підмет + присудок + безособова форма, а саме герундій, або *participe présent*; компаративні конструкції, вказівні та буттєві конструкції; безособові конструкції; еліптичні конструкції.

Фактитивна або каузативна конструкція підмет + присудок + інфінітивна підрядна пропозиція – одна з найцікавіших конструкцій французької мови з огляду на когнітивний аспект у ракурсі теорії фігуративного синтаксису.

Прямий додаток першої предикативної пари, який за тематичною роллю є агенсом підмет + присудок, виконує функцію семантичного присудка, пов'язаного з другим семантичним присудком у формі інфінітиву, утворюючи разом інфінітивну підрядну пропозицію. Отже, формально у такій конструкції наявна одна пропозиційна предикативна пара, ознакою якої є дієслово в особовій формі, однак у смисловому плані мінімально наявні два агенси – виконавці двох різних дій. У разі каузативної конструкції перший агент є каузатором другої дії. Присудки в особовій формі у цій групі конструкцій входять до двох різних лексико-семантичних груп, перша з яких формується з каузативних поліморфних дієслів [8], друга – з дієслів сприйняття. Семантика дієслів диктує різний порядок слів у досліджуваних конструкціях. В одиницях з каузативними дієсловами, такими як *faire* в інфінітивній підрядній пропозиції, спостерігається інверсія семантичного підмета, який водночас є прямим додатком, та інфінітива, наприклад:

Il aimait plus que tout contempler ces arbres centenaires, lorsque la chaleur tombait et que le vent de la mer faisait frémir les feuilles [9].

Порядок слів у основній предикативній парі підмет + присудок *le vent de la mer faisait* зберігається прямим, тоді як в інфінітивній підрядній

пропозиції *frémir les feuilles* дієслово в інфінітиві перебуває у препозиції до її семантичного підмета, тобто до іменника *les feuilles*.

Et à chaque mot, elle fait glisser entre ses doigts un grain du chapelet. [10].

Схему цього речення ми представляємо таким чином: S1 + P1 + inf (P2) + COcirc. + COD (S2).

У наведеному реченні віддзеркалюється тенденція до розташування другого семантичного підмета, конкретно *un grain du chapelet*, який формально є прямим додатком на термінальній позиції речення. Незважаючи на імперативний спосіб, так само відбувається й у цьому реченні:

Je voudrais que tu me promettes une chose : ne laisse pas tomber l'affaire Houellebecq. [11]

У фактивних конструкціях із основними присудками, які належать лексико-семантичній групі дієслів сприйняття, спостерігається протилежна тенденція щодо порядку слів, наприклад:

On y voit ses cinq frères et sœurs poser avec sa mère. [12].

Quand la nuit tombait, recroquevillé au fond de son lit, Marcel sentait son cœur se serrer d'une angoisse mortelle (ibid.).

Два наведених приклади демонструють прямий порядок слів у фактивних конструкціях з дієсловами сприйняття, а саме: обидва підмети, як формальний у першій пропозиційній парі з дієсловом в особовій формі *On* та *Marcel*, так і другий семантичний підмет *ses cinq frères* та *son cœur*, що є прямим додатком по відношенню до першої пропозиційної пари, вони розташовуються у препозиції до своїх присудків.

Проте, неможна стверджувати, що ця тенденція є однозначною – прямий порядок слів у підрядній інфінітивній частині не завжди зберігається, наприклад: [...] *on entendait couler les flots invisibles tout au fond du précipice encaissé* [...] (ibid.). У поданому реченні порядок слів реалізується згідно з постулатом фігуративного синтаксису про вербалізацію синтаксичними конструкціями тілесного досвіду людини. Порядок слів у наведеному

прикладі відтворює три етапи когнітивного процесу сприйняття і розуміння того, що розказує оповідач.

Отже, в окресленій цим реченням ситуації спочатку відбувається подія, виражена присудком *entendre* в особовій формі, який позначає слухове сприйняття. Наступним кроком когнітивної діяльності є усвідомлення того, що саме за процес сприймається на слух оповідачем, а саме те, що щось тече – цей етап передається другим, тобто підрядним, інфінітивним підметом *couler*. Потім приходить усвідомлення, **що** саме може текти, адже підмет *les flots invisibles* у постпозиції до свого присудка *couler* формує інверсію. Прикметник *invisibles* підтверджує оповідачем сприйняття довколишнього середовища тільки на слух, зір ніби вимикається оповідачем.

У разі вираження прямого додатку першої пропозиційної пари займенником, який, відповідно, функціонує як підмет підрядної пропозиційної пари незалежно від лексико-семантичної групи дієслів, отже, відповідно від того, чи то каузативна, чи фактитивна конструкція, порядок слів буде одним й тим самим.

Порівняймо два речення:

1. *Des femmes, dans la rue, la virent passer et la hélèrent, lui demandant si tout allait bien, si le cataclysme n'avait rien détruit chez elle, mais elle ne répondit pas* [9].

2. *Et cela le fit sourire* (ibid.).

В обох наведених конструкціях використана одна й та сама синтаксична конструкція S1 + COD (S2) + P1 + inf (P2). Прямі додатки виражені займенниками *la* та *le*, однак у першому прикладі конструкція є фактитивною, а у другому – каузативною, причому каузатор є неістотою.

Таким чином, у конструкціях зі схемою підмет + присудок + інфінітивна підрядна пропозиція спостерігається змінний порядок слів залежно від типу дієслова, що підтверджує когнітивні засади фігуративного синтаксису, а сталий порядок слів зберігається у разі вираження прямого додатку займенником, який є анафоричним субститутутом іменника.

Спільною рисою фактивних та каузативних конструкцій є їхнє нечасте використання в усіх досліджуваних текстах. Динаміка вживання цих конструкцій досліджувалась згідно з такою спеціально розробленою нами методикою: загальна кількість пропозиційних пар, вибраних як з цілого тексту так і з кожного з структурних його розділів та підрозділів суцільно, приймається у кожній конкретній структурній одиниці за 100%, потім від цієї кількості вираховуються відсотки вживання конкретного типу конструкції, у цьому разі фактивної або каузативної, у підрозділах та у цілому тексті.

Загальна кількість конструкцій цього типу у романі Л. Года "Le Soleil des Scorta" становить 94 конструкції, що відповідає ~ 1% від загальної кількості 9675 пропозиційних пар підмет + присудок із таким динамічним розподілом даних за десятьма розділами:

0,8%; **0,5%**; 1%; 0,8%; 1,2%; 1%; 1,1%; 1,3%; **1,5%**; 0,7%

Для цих конструкцій характерна зворотна симетрія піку і точкою біфуркації у дев'ятому розділі із поступовим нарощуванням концентрації та наступним стрибкоподібним спадом. Ми констатуємо мінімум уживання і наявність точки біфуркації у другому розділі. Розрив між максимумом і найменшою кількістю складає 1%. Отримані результати свідчать про те, що принцип симетрії є однією з основних текстотвірних домінант в організації синтаксичної системи сучасного французького художнього прозового тексту.

Загальна кількість конструкцій підмет + присудок + інфінітивна підрядна пропозиція (фактивна, чи каузативна конструкції) у романі Ж. Феррарі "Le Sermon sur la chute de Rome" становить 72 одиниці, що у процентному відношенні відповідає 0,9%, це подібно до аналогічного показника роману Л. Года "Le Soleil des Scorta" із таким розподілом даних за розділами:

1,1%; **0,4%**; 1,1%; 1,2%; **1,6%**; 0,9%; 0,5%.

Зони мінімального та максимального вживання знаходяться у другому та у п'ятому розділах, що позначається стрибкоподібним зменшенням і таким

само збільшенням уживання цієї конструкції, це свідчить про асиметричний характер коливань підсистеми цих одиниць.

У підсистемі аналізованих конструкцій підмет + присудок + інфінітивна підрядна пропозиція (фактивна або каузативна конструкції) роману "Le Sermon sur la chute de Rome" доміантними щодо віднаходження критичних станів виявляються другий розділ та відрізок тексту у п'ятому розділі, який знаходиться після середини твору.

Досліджувані одиниці підмет + присудок + інфінітивна підрядна пропозиція, фактивна або каузативна конструкції не часто використовуються М. Уельбеком у романі "La Carte et le Territoire", тому у деяких підрозділах відсутні. Отже, такі відрізки із нульовим уживанням можуть вважатися зонами із критичними станами підсистеми цього типу конструкцій, де підсистема призупиняє функції. Сумарна кількість цих одиниць у романі становить 77 одиниць, що відповідає ~ 0,6 % від загальної кількості препозиційних елементарних пар.

1. У першому розділі:

0,8%; 0,7%; 0%; 1,7%; 1%; 1,7%; 0,7%; 0,8%; 0,5%; 0,3%; 0%. Середній локальний показник розділу – 0,8%, різниця між максимальним та мінімальним показниками вживання – 1,7%.

Наведені результати продемонстрували таке надзвичайно рідкісне явище, як збіг максимальних та мінімальних показників у підрозділах, тому у цьому розділі наявні чотири ділянки критичних станів, зміни яких відбуваються стрибкоподібно. Саме підрозділи із критичними станами є сюжетно насиченими, адже саме тут, у третьому, четвертому та п'ятому підрозділах розгортається епізод про знайомство головного персонажа із дівчиною, у яку він закохується, і саме у цей час виникають передумови для зростання його популярності та подальшого збагачення.

2. У другому розділі

0,6%; 0,2%; 0,3%; 0,3%; 0,6%; **0%**; **1,7%**; 0,3%; 1,2%; 0,2%; 0%; 1,1%; 0,3%. Середній локальний показник розділу – 0,4%, різниця між екстремумами становить 1,7%.

Ми констатуємо абсолютний збіг показників критичних станів підсистеми цих конструкцій, крім того, так само як і у попередньому розділі, ці критичні стани відзначаються у суміжних розділах, відповідно шостому та сьомому, висхідною стрибкоподібною динамікою. Саме у цих фрагментах тексту описується портрет письменника М. Уельбека у якості одного з персонажів, виконаний головним персонажем – Жедом Мартеном. Також цей фрагмент містить уривки тексту, який написав М. Уельбек-персонаж для буклету до виставки картин головного персонажа. Отже, у зонах із мінімальними та максимальними показниками, які межують, наявні точки біфуркації. Ці відрізки тексту відповідають найгострішим моментам розвитку фабули, а інформація, що у них подається є важливою не стільки для оповідача, скільки для самого автора.

3 У третьому розділі:

0,5%; 0,7%; **1,9%**; 0,2%; **0%**; 0,9%; 1,2%; 0,4%; **0%**; 0,3%; 1,2%; **0%**; **0%**; 0,3%; Середній локальний показник розділу – 0,6%, різниця між мінімальним та максимальним показниками – 1,9%.

Отже, система демонструє стрибкоподібні зміни у підсистемі досліджуваних одиниць. Однак, ми відмічаємо чотири підрозділи із нульовим уживанням конструкцій підмет + присудок + інфінітивна підрядна пропозиція (фактитивна або каузативна конструкції). Саме у цих підрозділах, один із персонажів, що розслідує вбивство письменника М. Уельбека-персонажа, спілкується із Жедом Мартеном – головним персонажем твору, що за сюжетом приводить до розкриття цього злочину. Отже, нульова кількість досліджуваних конструкцій відзначається у найважливіших моментах розвитку сюжету третього розділу, у якому Жед Мартен ніби тимчасово втрачає статус головного персонажу на користь слідчого, однак

саме у цих підрозділах Жед Мартен є рушійною силою розвитку сюжету, завдяки якій відбувається розкриття вбивства.

На другому рівні, а саме вищому шаблі структури твору М. Уельбека "La Carte et le Territoire", ми отримали такі показники:

пролог – **0,2%**; перший розділ – 0,8%; другий розділ – 0,4%; третій розділ – 0,6%; епілог – **1,1%**.

Зважаючи на ці результати, ми констатуємо найменшу концентрацію у першому структурному розділі, тобто у пролозі, та найбільшу концентрацію в останньому розділі, тобто епілозі із висхідною динамікою. Відповідно, так само як у більшості підсистем цього твору, можна відзначити наявність критичних станів і точок біфуркації у першому та останньому розділах, що підтверджує дзеркально-симетричний порядок синтаксичної організації роману М. Уельбека "La Carte et le Territoire".

Висновки і перспективи. Проведене дослідження продемонструвало, що динаміка вживання фактивних та каузативних синтаксичних конструкцій у сучасному французькому художньому прозовому тексті є неоднорідною, а система аналізованих конструкцій організована за принципом симетрії. Результати дослідження можуть використовуватися при аналізі синтаксичної впорядкованості й самоорганізації текстів та оцінки структури текстів різних жанрів. Розроблена методика може бути застосована у різноманітних текстових синтаксичних дослідженнях.

Список використаних джерел

1. Petitot J. Approche morphodynamique de l'iconicité des stémmas. Des connexions tesnièriennes aux images-schémes des grammaires cognitives [Електронний ресурс] / J. Petitot. – EHESS–P., 1995. – P. 105-112. – Режим доступу : http://www.crea.polytechnique.fr/JeanPetitot/ArticlesPDF/Petitot_Tesniere.pdf

2. Fontanille J. Modes du sensible et syntaxe figurative / Jaques Fontanille. – Presses Univ. Limoges, 1999. – 140 p.

3. Стрільчук А.В. Синтаксична організація текстів сучасної американської поезії: когнітивносеміотичний та синергетичний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / А.В. Стрільчук. – К., 2009. – 20 с.
4. Свірідова Ю.О. Пейзажний образ в австралійській поезії ХХ століття: лінгвокогнітивний та лінгвосинергетичний аспекти: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / Ю.О. Свірідова. – Херсон, 2015. – 24 с.
5. Моисеева И. Ю. Синергетическая модель текстообразования: дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.19 / И.Ю. Моисеева. – Оренбург, 2007. – 407 с.
6. Борботько В.Г. Принципы формирования дискурса: от психолгвистики к лингвосинергетике / В.Г. Борботько. – М.: Книжный дом «Либроком», 2011. – 288 с.
7. Бронник Л.В. Когнитивная лингвосинергетика – новый этап в науке о языке и мышлении / Л. В. Бронник // Вестник Адыгейского гос. ун-та. Серия «филология и искусствоведение». – Майкоп : АГУ, 2008. – Вып. 10. – С. 34–36.
8. Zaenen A. Les verbes causatifs "polymorphiques" : les prédicats complexes en français / A. Zaenen, M. Dalrymple // Langages, 30e année. – 1996. – № 122. – P. 79–95.
9. Gaudé L. Le soleil des Scorta / Laurent Gaudé. – Actes sud, 2004. – 250 p.
10. Rahimi A. Syngué sabour. Pierre de patience / Atiq Rahimi. – P.O.L éditeur, 2008. – 160 p.
11. Houellebecq M. La carte et le territoire / Michel Houellebecq. – Flammarion, 2010. – 427 p.
12. Ferrari J. Le sermont sur la chute de Rome / Jérôme Ferrari. – Actes Sud Editions, 2012. – 201 p.